

HANDLE WITH CARE 'VRIJE RUIMTE' TUSSEN BESTUUR VAN BOVEN EN ORGANISATIE VAN ONDER

ROEL GRIFFIOEN

Interpretaties over wat 'vrije ruimte' is, kan zijn of zou moeten zijn, lopen nogal uiteen, zo blijkt uit de interviews die TAAK voor dit onderzoek hield met een kleine twintig culturele actoren. Sommige respondenten definiëren deze ruimte als een 'plaats', als een fysieke ruimte, een plek in de stad, waar je naartoe kan gaan, kan zijn, waar iets plaats kan vinden. In meer abstracte zin gaat het bij sommigen over de publieke ruimte; de onbebouwde ruimte, ruimte die ideologisch leeg is of juist "restruimte" is tussen "private infrastructures" die "het neoliberalisme ons laat". Bij anderen is de 'vrije ruimte' nog verder gedematerialiseerd en gaat het om een mentale of symbolische ruimte – "de ruimte om te spreken". Een gemeenschappelijke deler in dit pluriforme geheel aan interpretaties lijkt de spanning tussen bestuur van boven en organisatie van onder. Een aannahme die veel respondenten delen, is dat er een sterke, handelende overheid nodig is om de marktdruk het hoofd te bieden. Bijna eensgezind stellen de respondenten vast dat de 'vrije ruimte', wat dat dan ook mag zijn, onder druk staat van de markt. De 'vrijheid' ervan staat blijkbaar op gespannen voet met de om zich heen grijpende commercialiteit in de hoofdstad, waarin ruimte hoofdzakelijk wordt uitgedrukt in de vorm van verhandelbare vierkante meters. Zonder een remmend, beschermend beleid verdwijnen de "restruimtes" onherroepelijk, worden de leemtes gedicht, ja worden alle kwetsbare niet-commerciële activiteiten, voorzieningen en gedachten in de stad stilletjes doodgedrukt. Meer regulering is daarom noodzakelijk. Tegenover deze onder respondenten breed gedragen roep om regulering staat de eveneens breed gedragen roep om deregulering – in veel interviews wordt opmerkelijk genoeg tot beide opgeroepen. Verschillende respondenten pleiten voor "regelluw" beleid voor de 'vrije ruimte', in reactie op de bestuurlijke reflex om ruimtes/plekken/leemtes te bedelven met bestemmingen, gebruiksprotocollen, verguningsverplichtingen et cetera. Dit is, afgaande op de interviews van TAAK, de centrale paradox van de 'vrije ruimte'-discussie die door het college is aangezwengeld: we willen een overheid die groot is en klein tegelijk, nadrukkelijk aanwezig en nadrukkelijk afwezig. Aanwezig

moet de overheid zijn naar de markt toe om de laatste 'vrije' restruimtes te waarborgen en waar mogelijk nieuwe ruimtes te creëren. Maar anderzijds wordt van de overheid verwacht dat het de beschermde restruimtes afdraagt aan de samenleving voor invulling van onderaf; op de vloer moet de overheid dus nadrukkelijk afwezig zijn. Vrijwaren en teruggeven, zo zou je deze dubbele taakbeschrijving kunnen typeren.

AANWEZIG/AFWEZIG

De opdracht aan een stadsbestuur om tegelijk aanwezig en afwezig te zijn, om sterker te reguleren en tegelijk een aantal verdiepingen lager regels weg te nemen en ruimte te laten aan initiatief van onderaf, past in een tijd waarin gezocht wordt naar manieren om de democratie op alle niveaus weerbarstiger en toegankelijker te maken, een tijd waarin er in alle windstreken experimenten plaatsvinden met 'participatief budgetteren', burgerraden en zelfs burgersenaten, en zelfs de parlementaire democratie ter discussie staat.¹ David Van Reybrouck vatte die ontwikkeling onlangs samen als een beweging van "stemrecht naar spreekrecht".² Anders dan de neoliberale Participatiesamenlevings- en *Big Society*-modellen van recente jaren, hebben deze democratiseringsinitiatieven volgens mij niet zozeer tot doel om de overheid te doen inkrimpen, of om met een budgettair motief bepaalde verantwoordelijkheden af te schuiven op de samenleving. Het doel is eerder om die overheid aan de onderkant poreus te maken, zodat de samenleving weer toegang heeft tot het bestuur en het bekende 'democratische tekort' wordt opgeheven. Op een andere schaal is dezelfde beweging door de verschillende sociale bewegingen van de afgelopen jaren ingezet. Neem bijvoorbeeld de Maagdenhuisbezetting en de andere universiteitsbezettingen van 2015. Niet alleen het 'rendementsdenken' en de vermarkting van de universiteiten werd door de protesterende studenten en academische medewerkers aan de kaak gesteld. Het ging hen ook om de democratisering van de instellingen, om het openbreken van de hermetische bestuurscultuur, om – lullig gezegd – toegang tot de cockpit. De uitdaging van deze tijd lijkt dus om bestuur van boven ontvankelijk te maken voor organisatie van onder.

1. Zie bijvoorbeeld: David Van Reybrouck, *Tegen verkiezingen*, De Bezige Bij, 2013.

2. David Van Reybrouck, 'Zo updaten we onze democratie. Of laten we die MS-DOS?', *De Correspondent*, 6 oktober 2016.

Nu ‘democratische vernieuwing’ op ieders lippen ligt, lijkt er een mogelijkheid om bestaande structuren eens flink door elkaar te schudden en vervolgens opnieuw te organiseren. De boeiende en paradoxale oefening van tegelijk aanwezig en afwezig zijn, lijkt bijvoorbeeld mooi aan te sluiten bij uitgangspunten van het college van Amsterdam, zoals ze geformuleerd zijn in het coalitieakkoord *Een nieuwe lente, een nieuw geluid* (mei 2018). Het college wil, zo lezen we hierin, de “rafelranden” beschermen; het wil dat gemeentelijk vastgoed niet langer afgestoten wordt, maar een maatschappelijke invulling krijgt; het wil een rem op de verkoop van corporatiewoningen en mogelijk zelfs de uitbreiding van de sociale woningvoorraad. Dit zijn allemaal standpunten die een zeer aanwezige stedelijke overheid impliceren, een overheid die – namens haar ingezetenen – ‘Nee’ durft te verkopen aan aankloppende vastgoed-investeerders, projectontwikkelaars en zelfs aan de staat die via de verhuurdersheffing woningcorporaties onder druk zet om publiek bezit af te stoten. Het beschermen en creëren van ‘vrije ruimte’ – de term is te vaag om de aanhalingstekens weg te laten – past bij deze rol van een aanwezige stedelijke overheid. In het coalitieakkoord staan ook punten die aansluiten bij de rol van een stedelijke overheid die zichzelf in sommige domeinen afwezig maakt: het college heeft, zo lezen we, democratische vernieuwing hoog in het vaandel; de “commons” moeten worden ondersteund (dit wordt niet gepreciseerd); initiatieven van onderop worden gestimuleerd, net als wooncoöperaties. Het college meldt ook dat het zich “maximaal” zal inzetten voor de Omgevingswet. Veel is er nog onduidelijk over die wet die in 2021 in werking treedt – behalve dat de uitvoering ervan sterk per gemeente zal verschillen – maar in theorie moet de wetgeving ruimte bieden voor meer zeggenschap van de inwoners in het ontwerp van hun leefomgeving.³

3. Maarten Hoorn en Gerwin Gabry schetsen onbedoeld een somber beeld van de plek die kunst en cultuur in de uitvoering van de Omgevingswet kunnen krijgen. Blijkbaar is er alleen ruimte voor kunst als die kunst een concreet probleem oplost: “Binnen gemeenten zullen de mensen die werken aan omgevingsvisies misschien even hun wenkbrauwen fronsen op het moment dat iemand langs komt met het verzoek om cultuur er ook in op te nemen. Gaat dat niet om subsidies? En waarom zou er nog een onderwerp bij moeten? Het helpt daarom om te formuleren hoe cultuur binnen een integrale aanpak kan bijdragen aan andere onderwerpen die relevant zijn in een gemeente. Dat betekent dus niet dat je een onderwerp ernaast moet zetten of boven op de andere onderwerpen moet stapelen, maar juist moet laten aansluiten op andere thema’s en ontwikkelingen.

Er lijkt dus inderdaad een *window of opportunity* in Amsterdam te zijn voor een dubbele politieke agenda van ‘vrije ruimte’ scheppen en afdragen aan de samenleving voor zelfbestuur. Zeker omdat er van onderaf, zoals Tine de Moor vaststelt, in deze tijd voortdurend nieuwe “instituten voor collectieve actie” ontstaan: collectieven door en voor gewone burgers op het gebied van woningbouw, cultuur, zorg, verzekering, infrastructuur, economie en zo verder.⁴ Toch zijn er kanttekeningen te plaatsen, want tussen droom en daad staat nogal wat in de weg.⁵ Ten eerste wil ik de aandacht vestigen op hoe ‘vrije ruimte’-beleid soms bedoeld is om de markt te accommoderen in plaats van initiatief van onderaf, en dat deregulering in dat opzicht een tweesnijdend zwaard is. Ten tweede mogen we, al het hosanna over democratisering ten spijt, de taaiheid van de bestaande, gesloten bestuursstructuren niet onderschatten. Ten derde is het simpelweg scheppen en afdragen van ‘vrije ruimte’ niet genoeg; die ruimte moet vervolgens beschermd en onderhouden worden, of wordt naar verloop van tijd weer dichtgedrukt. Hieronder ga ik er punt voor punt verder op in. Ik richt mij daarbij volledig op de relatie burger-bestuur-markt en laat meer principiële vragen – wat is ‘vrije ruimte’? bestaat het überhaupt? en voor wie is die ‘vrije ruimte’? – in dit essay buiten beschouwing.

Is er iets te doen in de openbare ruimte? Kunnen de culturele instellingen ook op een andere manier bijdragen aan andere opgaven? Zijn er bijvoorbeeld vraagstukken op het gebied van de sociale cohesie? Of is er op een plek een probleem met wateroverlast? Kun je daar vanuit de cultuursector iets mee door kunstwerken met water te maken? Zijn er mogelijkheden om wandelroutes aantrekkelijker te maken door de toevoeging van kunst, zodat meer mensen gaan wandelen en zo aan doelstellingen voor gezondheid wordt voldaan? Of is er ergens sprake van leegstand en zoekt een culturele instelling nog een plek? Vindt een gemeente participatie belangrijk in een buurt? Dan is het wellicht mogelijk om in een samenwerkingsproces met bewoners na te denken over de plaatsing van een nieuw kunstwerk.” Maarten Hoorn en Gerwin Gabry, ‘Cultuur in omgevingsvisies: Stiefkindje of oogappel?’, *Boekman* 31 (2019) 119, pp. 20-25.

4. Tine de Moor, *Homo cooperans: Instituten voor collectieve actie en de solidaire samenleving*, Universiteit Utrecht, 2013.

5. Zie ook: Justus Uitermark, ‘Longing for Wikitopia: The study and politics of self-organisation’, *Urban Studies* 52 (2015) 13, pp. 2301-2312. Uitermark: “While self-organisation is too inspiring to abandon, its harsh realities need to be accounted for if we want to think and work with it.”

VRIJE RUIMTE VOOR DE MARKT?

Zoals eerder gesteld, pleiten verschillende door TAAK geïnterviewde culturele actoren voor “regelluwe” zones waar onbelemmerd geëxperimenteerd en geprogrammeerd kan worden, zonder dat elk initiatief eerst door de bureaucratische mallemolen hoeft en in elk stadium schriftelijk verantwoord moet worden. ‘Vrij’ betekent in dat geval dus vooral vrij van overheidsinmenging, betutteling, verkokerde visies op ruimtegebruik en administratie. Onbedoeld is die positie niet zo ver verwijderd van wat een liberale en marktgerichte visie op wat ‘vrije ruimte’ is. Al in 2010 muntte Marja Ruigrok namens VVD Amsterdam de term ‘Freezone’ in haar *Aanvalsplan Ondernemerszin*. Freezones waren in haar visie experimentele regelvrije zones waar ondernemers zonder beletsel moesten kunnen ondernemen: “Na afloop van het experiment handhaven we alleen die regels die nodig zijn geweest en schaffen we de rest af. Als het in de experimentele zone werkt, moet het ook voor de hele stad haalbaar zijn.”⁶ Uiteindelijk werd haar voorstel door het vorige college (D66-VVD-SP) in afgeslankte vorm toegepast. Drie winkelstraten werden uitgeroepen tot ‘freezones’ waar soepelere regelgeving gold: vaste bestemmingen werden tijdelijk opgeheven, er was ontheffing voor bepaalde vergunningen en de precariobelasting verviel. Het doel was om “de bedrijvigheid in gebieden met relatief hoge leegstand te stimuleren door initiatief, flexibiliteit en innovatie ruim baan te geven”.

Interessant is dat het woord inmiddels door de markt zelf geadopteerd is. Onder de naam – jawel – Freezone wordt momenteel het gebied rond de IKEA in Amsterdam Zuid-Oost in de markt gezet met allereerste pop-up activiteiten en voorzieningen en een heus “urban lifestyle festival”. Het initiatief komt van een samenwerkingsverband van zes vastgoedontwikkelaars die in de komende jaren gezamenlijk een hoogbouw-woonwijk mogen bouwen in wat nu nog een kantorenpark is – ironisch genoeg precies waar TAAK zelf kantoor houdt in een tijdelijke broedplaats.⁷ Het is mijn indruk dat, hoewel het project niet op de

6. Marja Ruigrok (VVD), ‘Meer ruimte voor vrij ondernemen in winkelstraten’, Initiatiefvoorstel Gemeenteraad Amsterdam, 14 februari 2014.

7. De wijk, die de naam Hondsrugpark krijgt, wordt ontwikkeld door vastgoedontwikkelaars Wonam, Vastint, COD, DUQER, Certitudo Capital en Synchroon. Samen hebben zij Stichting Hondsrugpark – Freezone opgericht. Op zaterdag 21 september

website van de gemeente als officiële ‘freezone’ genoemd wordt, hier sprake is van dezelfde uitzonderingslogica waarbij bestaande regelgeving tijdelijk wordt opgeschort om ad hoc-marktinitiatief mogelijk te maken.⁸ Het verschil is dat het hier niet gaat om het bedienen van lokale winkeliers die hun straat uit het slop willen trekken, maar om een gebiedsmarketingcampagne van een zestal gevestigde spelers op de vastgoedmarkt die een groot stuk stad bouwen.

Als culturele actoren – om begrijpelijke redenen – roepen om deregulering om organisatie en initiatief van onderaf mogelijk te maken, dan is het belangrijk om er op beducht te zijn dat de versoepeling van regelgeving ook gekaapt kan worden om meer commercie in de stad toe te staan en meer ruimte te creëren voor marktwerking. Versimpeling en versoepeling van de wetgeving zijn in sommige gevallen noodzakelijk om initiatief van onderaf te laten bloeien, maar betekenen in de praktijk ook vaak vermindering van de bescherming van die basis. De eerder genoemde Omgevingswet bijvoorbeeld, moet weliswaar ruimte scheppen voor initiatief, maar, zo stelt criticus Frans Soeterbroek, daarbij wordt “geen onderscheid [...] gemaakt tussen grote professionele ontwikkelaars enerzijds en bescheiden buurtinitiatief of lokaal onder-

vond het Freezone Festival plaats, “een urban lifestyle festival met muziek, dans, mode, food en informatie over alle plannen rond het Hondsrugpark”. Er werd ook een jaar gratis wonen verloot. Pakhuis de Zwijger, een publieke instelling, draafde op om het marketingfestival van een discursieve toets te voorzien. Het organiseerde er een debat over de verbinding met de andere stadsdelen en een debat over de “woonbehoefte en de wooncarrière voor bewoners van Zuidoost en de rest van de stad”. Zie voor een scherpe analyse van de manier waarop jeugdcultuur en met name hiphop in Zuid-Oost wordt ingezet in de stadsvernieuwingsmachinerie: Amy Abdou, ‘Exploring notions of fair practice in urban renewal and the position of post-colonial citizens in Amsterdam’s Bijlmer’, *Journal of European Studies* 47 (2017) 2, pp. 190–202.

8. Over de toename van uitzonderingen door de Omgevingswet en de verzwakking van de publieke discussie en positie van de gemeenteraad: Willem K. Korthals Altes, ‘Afwijkplanologie’, *Rooilijn* 50 (2017) 1, pp. 18–. De schrijver verwacht “cynische situaties waarin enerzijds rond het omgevingsplan een feest van democratie en participatie plaatsvindt en er anderzijds een autonome praktijk wordt ontwikkeld van omgevingsvergunningen voor afwijkactiviteiten (op basis van een-tweetjes tussen initiatiefnemer en gemeentebestuur)”.

nemerschap anderzijds”.⁹ Dit gebrek aan onderscheid, waarschuwt hij, geeft juist de marktpartijen een betere uitgangspositie. Zij hebben “grote grond- en vastgoedposities, sterke netwerken, ruimte om bij weerstand even niets te doen”; zij weten bovendien heel goed “dat ze er makkelijk mee weggkomen als ze iets anders realiseren dan was toegezegd”. Daar tegenover staan maatschappelijke initiatieven met veel beperktere middelen. Dus over wiens inspraak en initiatief hebben we het? Naar wie gaat geluisterd worden? Soeterbroek vreest dat de wet een Trojaans paard wordt voor ondoorzichtige “skyboxplanologie”, waarbij de stedelijke vormgeving deels het gevolg is van onderonsjes die aan de publieke controle onttrokken zijn.¹⁰

Het is aan de gemeente om de Omgevingswet en andere wetgeving zo in te vullen dat initiatief van onderaf beter kan gedijen en zelfs de bestuurlijke bovenbouw kan binnendringen, terwijl tegelijk de kostbare publieke voorzieningen en hulpbronnen niet weggespoeld worden door de golfslag van privatisering, commercialisering en commodificatie. Ondanks de inzet van het college om de opwassende invloed van de markt te remmen, is het mijn indruk dat die markt in de vormgeving van onze leefomgeving nog steeds aan het toenemen is. In sommige gevallen vult de markt het vacuüm dat is ontstaan door de terugtrekkende beweging van de overheid. Het door bezuinigingen gecreëerde gebrek aan presentatieruimtes in de Amsterdamse regio lijkt nu bijvoorbeeld te worden ingevuld door particuliere spelers die quasi-vrije kunstruimte koppelen aan commerciële gebiedsontwikkeling en toerisme.¹¹

DE HARDNEKKIGHEID VAN BESTAANDE STRUCTUREN

Een volgende vraag is of het bestuur zelf klaar is voor democratisering. Dezelfde Frans Soeterbroek muntte jaren geleden de term koekoeks-klokparticipatie voor de wijze waarop de overheid en semipublieke

instellingen burgers in hun beleid betrekken: als een bang vogeltje zit men in het donker plannen uit te broeden, om na voltooiing nog even snel een inspraakrondje langs de samenleving te draaien: “Koekoek!” Voor iemand die zoals ik al geruime tijd geïnteresseerd is in woning-politiek, komt dit bekend voor. Zeker voor de crisis waren in grootschalige stedelijke vernieuwingsprojecten zoals Parkstad in Amsterdam Nieuw-West (destijds trots de grootste bouwput van Europa genoemd) de besluitvormingsprocessen volledig afgeschermd van de publieke controle. Er werd niet naar de bewoners geluisterd, althans niet echt. Participatieprocessen werden vooral gebruikt om een quasi-democratische legitimiteit te geven aan het beleid dat al in uitvoering was.¹² En dat terwijl er met de geplande sloop van 13.300 sociale huurwoningen direct ingegrepen werd in de levens van vele tienduizenden bewoners, en in de leefomgeving van nog vele tienduizenden omwonenden.¹³ De stuitende bestuurlijke arrogantie uit de Parkstad-tijd is, zo hoop je tenminste, niet meer van deze tijd. Toch ervaren de bewoners nog steeds een ‘democratisch tekort’ en een gebrek aan toegang tot de besluitvormingsmechanismen. Ze voelen zich niet gehoord in het ontwerp van hun leefomgeving. Ik hoorde een corporatiebestuurder enkele weken geleden melden hoe verbaasd hij was toen hij tijdens een buurtbijeenkomst een lading kritiek over zich kreeg uitgestort. De bewoners van de “ontwikkelbuurt” wilden duidelijkheid over wat er met de buurt te gebeuren stond. Renovatie? Sloop? Met terugkeermogelijkheid? De bestuurder had nooit eerder signalen opgevangen omdat er niet eerder een dergelijke bijeenkomst had plaatsgevonden, en de aanwezigheid van de corporatie in de wijk zich doorgaans beperkt tot een incidenteel bezoek van een monteur die iets komt repareren.

Er wordt inmiddels door verschillende corporaties geëxperimenteerd met bewonersinitiatieven, maar het gaat om uitzonderingssituaties die geen invloed hebben op de machinerie van de corporaties zelf. Als het gaat om de democratisering daarvan – dus op een structureel en

9. Frans Soeterbroek, *De omgevingswet, bewonersinitiatief en lokale politiek*, LSA Bewoners, 2017.

10. Idem.

11. Voorbeelden daarvan zijn kunsthall-met-hotel Het Hem in Zaandam, door de initiatiefnemer-ondernemer-filantroop Alex Mulder trots “Tate Modern aan het Noordzeekanaal” genoemd, en Kunsthalle Amsterdam dat gehuisvest wordt in een groot nieuw woongebouw van vastgoedontwikkelaar Wonam bij metrohalte Noord, de laatste halte van de Noord-Zuidlijn.

12. Zie hiervoor onder andere: Helma Hellinga, *Onrust in park en stad: stedelijke vernieuwing in de Amsterdamse Westelijke Tuinsteden*, Het Spinhuis, 2005; Merijn Oudenampsen, ‘Hoe de politiek verdween uit Nederland’, in: Tiers Bakker, Robin Brouwer (red.), *Liberticide. Kritische reflecties op het Neoliberalisme*, Uitgeverij IJzer, 2008, pp. 120-129.

13. Zie: Roel Griffioen (red.), *De Frontlinie: Bestaansonzekerheid en gentrificatie in de Creatieve Stad*, De Frontlinie, 2017; in het bijzonder het hoofdstuk ‘Straatvrees’.

institutioneel niveau – lijkt de echte *window of opportunity* helaas al weer gesloten. De verontwaardiging die ontstond toen tussen 2009 en 2012 het wanbestuur, de speculatie met publieke middelen en de structurele zelfverrijking aan de top van verschillende woningcorporaties aan het licht kwam, had kunnen – moeten – leiden tot een radicale herstructurering van de corporaties zelf, die in de decennia ervoor door schaalvergroting, fusiedrang en New Public Management volledig waren losgeweekt van hun basis, de huurders. Helaas echter had het bikkelharte rapport van Parlementaire enquêtecommissie Woningcorporaties (2014) niet een her-enting op de publieke taak en verantwoordelijkheid van corporaties tot gevolg – integendeel. Met dit rapport in de hand voerde het kabinet-Rutte II een disciplineringsoperatie uit die juist tot doel had om corporaties kwetsbaarder te maken voor de interesse van internationale vastgoedbeleggers en investeringsfondsen. De publieke woede werd cynisch genoeg gebruikt om *meer* publiek bezit af te stoten en ondertussen zijn de corporaties in hun functioneren nog steeds even ondoorzichtig als tevoren. Ik noem dit voorbeeld als *reality check* dat bestuur en beleid niet vanzelf transparanter en toegankelijker worden, ondanks alles dat er over gezegd en geschreven wordt. Dat moet worden afgedwongen. Als de instituties zelf niet democratischer worden, mag van hen niet verwacht worden dat ze democratische ‘vrije ruimte’ gaan genereren.

Als we ervan uitgaan dat ‘vrije ruimte’ initiatief van onderaf impliceert – en dat is de teneur onder de TAAK-respondenten – dan is belangrijk te beseffen dat het bieden van die ruimte voor bestuurders en beleidsmakers geen eerste natuur is. Hanka Otten en Pascal Gielen schreven eerder dat jaar dat een “*commoning* (cultuur)beleid” diametraal tegenover een overheid staat “die top-down criteria oplegt en de weg naar cultuur al vooraf volledig met regelgeving en controle mechanismen dichttimmert”.¹⁴ Met *commons* bedoelen zij gemeenschappelijke en van onderaf gedeelde en beheerde hulpbronnen en voorzieningen, en *commoning* wijst op de “niethiërarchische processen” waarmee mensen er “samen voor zorgen dat gemeenschappelijke voorzieningen en hulpbronnen worden gerealiseerd en voortgebracht”. Een beleid voor de *commons* steunt volgens hen “op het vertrouwen dat burgers, onder wie kunstenaars, hun eigen werk en leven kunnen organiseren en dat ze zichzelf de wet kunnen stellen. Kortom, dat ze zelf vorm

kunnen geven aan de samenleving en dus politiek bedrijven. Het gaat er daarmee vanuit dat burgers hun vrijheid verantwoord gebruiken en niet meteen misbruiken.”¹⁵ Een dergelijk beleid is, zoals het voorbeeld van de Omgevingswet laat zien, nog ver weg. Onlangs werd aan 1000 ambtenaren de vraag voorgelegd of meer ruimte voor initiatiefnemers zal zorgen voor een betere leefomgeving. Meer dan negentig procent antwoordde negatief. Wantrouwen in burgers is nog steeds de norm in het technocratisch spiegelpaleis van beleid en bestuur.

‘VRIJE RUIMTE’ VEREIST ONDERHOUD

Een van de uitdagingen van vandaag is het opnieuw democratiseren van de bestaande instituties. Echter, dat ‘participatie’ en ‘inspraak’ holle begrippen zijn geworden komt ook omdat we geen zorg hebben gedragen over de structuren die na democratisering golf van de jaren zestig en zeventig geïnstalleerd zijn. Ik noemde eerder het voorbeeld van de Maagdenhuisbezetting. Interessant is dat er in Nederland na de studentenprotesten en bezettingen van 1968 en 1969 juist sprake was van een verregaande vorm van een universitaire democratie, met medebeslissingsrecht van studenten, docenten, onderzoekers en niet-academische werknemers. Die infrastructuur werd in de jaren negentig stilletjes afgebouwd, tot in 1996 de wet Modernisering Universitaire Bestuursstructuur (MUB) de leiding over de universiteit definitief in handen gaf van de “professionele” managementklasse.¹⁶ Dus dat die participatie-infrastructuur er nu niet meer is, komt ook omdat er in de jaren negentig niet hard genoeg voor gevochten is.

Een bijkomend probleem is dat de participatie-infrastructuren die wél bestaan, niet altijd in staat zijn om werkelijk voor druk van onder te zorgen. Gedeeltelijk komt dat door de misschien typisch Nederlandse angst voor antagonisme, voor principiële kritiek en ideologische tegenstellingen. Gedeeltelijk komt het ook doordat de *inspraak*-infrastructuur in de jaren tachtig en negentig steeds meer is geabstraheerd tot een *vertegenwoordigings*-infrastructuur, met koepels, afgevaardigden en overlegtafels. *Medebeslissingsrecht* werd *medezeggenschap*. De vorig jaar geïmplodeerde Huurdersvereniging Amsterdam, waarin zowel aan de corporaties verbonden huurderskoepels en lokale huur-

14. Hanka Otten en Pascal Gielen, ‘Gemeen cultuurbeleid’, *Boekman* 31 (2019) 118, pp. 8-13.

15. Idem.

16. Bart Tromp, ‘Van WUB naar MUB’, *Het Parool*, 4 september 1996. Zie: www.barttromptichting.nl.

dersverenigingen opgenomen waren, was in feite een polderorgaan dat het rauwere huurdersgeluid weg filterde. Het is de vraag of de twee reïncarnaties ervan, de federatie van huurderskoepels en het in ontwikkeling zijnde Huurdersnetwerk, wel genoeg geworteld zijn in de basis om op een krachtige manier voor huurdersbelangen op te komen. Het rauwe huurdersgeluid is wel te horen in Amsterdam, maar dat is dankzij meer actiegerichte, van onderaf georganiseerde, soms tijdelijke groepen en coalities zoals Niet te koop, Recht op Stad, Fair City, HuurdersKaravaan en het landlijk opererende Bond Precaire Woonvormen.

De verkalking van bestaande of voorbijgeparticipatie-infrastructuren moet een waarschuwing zijn tegen de romantische gedachte dat ruimte simpelweg vrijgegeven kan worden en vervolgens 'vrij' blijft. Aan de andere kant is er het cliché dat elke gemeenschappelijk gedragen 'vrije' ruimte eigenlijk al zijn eigen failliet in zich draagt, omdat het vacuüm ervan na verloop van tijd onherroepelijk gekoloniseerd wordt door het egoïsme van individuele gebruikers en de behartiging van private belangen – dit is de bekende 'tragedy of the commons'. Geen van tweeën lijkt mij juist. Gemeenschappelijkheid, de meent, participatiestructuren – ze hebben doorlopend onderhoud nodig. Als het niet zo'n platgetreden zin geworden was, die bovendien door nota bene een verzekeringsmaatschappij als slogan is gevoerd, zou je met Lucebert zeggen dat alles van waarde weerloos is, en dus tact, bescherming en verzorging vereist. *Handle with care.*

-einde